

TÓTH IMRE:*

Indivisibiliter ac inseparabiliter? Térszerkezeti változások egy összetartozó térségben. Ausztria és Magyarország

Abstract

By the beginning of the 20th century significant regional differences appeared on the territory of the historic Hungary. West-Hungary was one of the mostly developed region partly because its closeness to Wien and of the Austrian–Hungarian economic cooperation. After the First World War the border between Austria and Hungary blocked this cooperation. Our paper presents this cooperation from 1920 until now.

Bevezetés

Ausztria és Magyarország a közös államiság évszázadai alatt elválaszthatatlannak látszó szervesülésen ment keresztül. Olyan egységesülésről van szó, amely Nyugat-Magyarország regionális fejlődésének elemzésével is kitűnően modellálható. A regionális fejlődés történeti földrajzi szakirodalmában nem egységes a megítélése vizsgált térségünknek. Ez természetszerűleg következik a régiók, a térszerkezeti fejlődés sokféle értelmezéséből. Az azonban rögzíthető, hogy a dualista időszak lendületes fejlődésének következtében a 20. század elejére számottevő regionális különbségek bontakoztak ki a történelmi Magyarország területén.¹ A legfontosabb modernizációs központot jelentő fővároshoz képest ugyan lemaradva, de az Alföld, a Közép-felvidék és a tágan értelmezett Nyugat-Magyarország (Pozsony, Moson, Sopron, Győr, Komárom, Esztergom megyék, továbbá Vas és Veszprém megyék északi sávja) is a dinamikusan fejlődő térségek közé tartozott.² Nyugat-Magyarország annak ellenére, hogy viszonylag kedvezőtlen volt településszerkezete, nemzetiségi összetételének is köszönhetően a polgárosodó Magyarország egyik legfejlettebb régiójának számított. A regionális fejlettség kialakításában a legfőbb szerepet azonban nem is az említett tényezők, hanem a közeli centrum, Bécs közelsége játszotta.

Gazdasági értelemben, például a városok ipari jellegét tekintve, több hasonlóság is jellemezte a térséget. A nyugat-magyarországi városokban az iparosodás alapját a polgár városok felhalmozott kereskedelmi tőkéje, és a külföldi – elsősorban osztrák – tőkebefektetések jelentették, ahol a szerény természeti erőforrások, illetve bécsi és az alsó-ausztriai fellelvőpiac sajátosságai miatt sokoldalú feldolgozóipar alakult ki, ám gyenge belső kohézióval.³

Mindemellett azonban a terület belülről is tagolt volt. A mezőgazdaságot tekintve a régió a természeti adottságoknak és a piaci lehetőségeknek megfelelően több részre tagolódott: Vas megye adottságai inkább Zalaéval voltak rokonok, Győré Komároméval. Moson és Sopron vármegyét átlag feletti fejlettsége, modernizáltsága, magas állatállománya (mindenekelőtt szarvasmarha), ipari növényei (cukorrépa) miatt lehet elkülöníteni, ami a bécsi piac közelségével magyarázható. A Kisalföld Dunától északra lévő része pedig az ipari növényekre alapozott gazdasága (cukorrépa, árpa, illetve burgonya), a cukor- és sörgyártása, továbbá sertéstenyésztése révén tért el a többi térségtől.⁴

* Egyetemi docens – Nyugat-Magyarországi Egyetem.

A városfejlődés sajátosságait szemügyre véve szintén kiderül, hogy a „Dunán túli” és a „Dunán inneni” területrészt is meglehetősen elkülönült egymástól vonzáskörzeti értelemben. Bécs ellátásából inkább csak Sopron és Moson megyék vették ki részüket; de a Duna két oldalán eltérően formálódott a két térség infrastruktúra hálózata, s vonzáskörzeti rendszere is.

Utóbbi kialakulását illetően Győri Róbert kutatásai⁵ alapján nyerhetünk pontos választ. Nagyjából ennek alapján alakult ki a térség első világháború előtti térszerkezete, amely egy északnyugat–délkelet irányú fejlettségi lejtőt képez. A vizsgálatok szerint Sopron vármegye északnyugati és Moson megye nyugati része összefüggő területként, magasan az átlagos fejlettségen felülinek adódott. Már mozaikosabb, ám még mindig többnyire az átlagon felüli modernizációs fokú volt Vas megyének Sárvártól nyugatra eső, Szombathely vonalától pedig északra lévő harmada.

Ettől délre a németújvári járás meglehetősen elmaradott belső periferiája terült el, központjának a „kisugárzása” nem volt számottevő. Délre, a Rába folyó mente még egy markáns fejlettségi tengely volt, ám lejjebb, a Vendvidék egésze, továbbá a szentgotthárdi, a körmendi és a vasvári járás déli fele már mélyen átlag alatti fejlettségűnek bizonyult. A Vendvidék periferiájából egyedül központja, Muraszombat, emelkedett ki. Sopron és Vas megye keletebbi területei, a Cser, a Rábaköz, a Rába és a Marcal közötti sík már jóval mozaikosabb, s így Győr és Veszprém megye felé jelent átmenetet. Megjegyzendő, hogy a régió fejlett, ipari központja, Győr mennyire kevésbé húzta magával hinterlandját, különösen Pannonhalma környéke, a Sokoró volt elmaradott.⁶

A kommunikációs kapcsolatok, kereskedelmi, fejlettségi mutatók és piackörzeti adatok azt jelzik, hogy az osztrák–magyar határtérségben a két birodalomfelet elválasztó politikai határ nem rendelkezett valóságos elhatároló funkcióval. Annak futása, demarkációja nem a legmeghatározóbb tényezője volt a térség gazdasági, kulturális fejlődésének. Így volt ez annál is inkább, mivel a határ népesedési, vallási és igazából nyelvi értelemben sem számított valódi frontier zónának.

Az újkori modernizáció, a korszak technikai-forradalmi változásai – elsősorban a vasút megjelenése – közlekedési-logisztikai szempontból némiképp változtattak a térség vertikális megosztottságán. Azzal, hogy 1847-ben megnyílt a Sopron–Bécsújhelyi vasút, a nyugat-magyarországi határtérség az első között kapcsolódott be a magyarországi vasúti közlekedésbe. A Bécsújhely és Sopron közötti vasútvonal átadása után fél évszázaddal a régiót már behálózták a vasutak. A vasútépítés nyomán egész térségek indultak fejlődésnek, hiszen a vasúti csomópontok egy központi funkcióval gazdagodtak, a vasút menti területek pedig bekapcsolódhattak az árutermelő mezőgazdaságba. A térségben Győr kiemelkedése is egyfelől vasúti csomóponttá válásával magyarázható, amely társult a gabonakereskedelemben játszott jelentős szerepével a vízi, majd a vasúti szállításkor egyaránt. Sopron viszonylagos stagnálása pedig a vasúti kapcsolatok relatíve lassú kialakulásának köszönhető. Hasonló átrendeződés zajlott Vas megyében, ahol Kőszeg maradt alul a tömegárúk (gabona, élőállat, termények, épületfa, építőanyag) kereskedelmében már a 19. század elején előretörő Szombathellyel szemben. Kőszeg ebben nem vállalt szerepet, megmaradt a bor és a céhes ipari termékek kereskedelménél, így lemaradt a fejlődésben.

A századfordulón megjelenő ingázást is a vasút tette lehetővé. Az iparosodás, a mezőgazdaságból felszabaduló munkaerő átstrukturálódása, azaz az ipari és a terciér szektorbeli dolgozók arányának a növekedése nyomán azonban jelentős számú népesség el is hagyta a falusi térségeket és a városokba költözött.⁷

A határtérség fejlődési ellentmondásai az első világháború után

Az Osztrák–Magyar Monarchia megszűnésével, az új határok előbb nyelvi, etnikai, majd politikai-ideológiai, végül – a második világháború után – társadalmi, gazdasági fejlettségbeli választóvonallá váltak az osztrák–magyar határtérségben. Az első világháború után a Nyugat-Magyarországot körülvevő gazdasági tér jelentősen megváltozott.⁸ A terület Monarchián belüli centrális elhelyezkedése megszűnt, aminek számos korábban idetelepített ipari létesítmény lett a vesztese. Néhányat ezek közül végleg leszereltek és máshova helyeztek vagy megszüntettek.

1920-tól Magyarország-szerte deformálódott a településszerkezet; egyes régiók elvesztették vonzásközpontjaikat, máshol a megmaradt, különböző hierarchiasztintú városok vonzáskörzetének egy része került át a határ túloldalára. Ilyen helyzetbe került a nyugati határszélén Szombathely, Kőszeg és Sopron. Utóbbi 1918 és 1921 utáni aszimmetrikus helyzete jól modellezte azt a szituációt, melyben a békerendezéseket követően piackrízissel és nyersanyaghiánnyal, aránytalan termelési kapacitással és eltorzult településszerkezettel egyszerre küszködő Magyarország is találta magát. A monarchia közös piacának elvesztése, majd pedig saját piackörzetének elcsatolása rendkívül érzékenyen érintette Sopront. Vas megye városai közül a legnagyobb mélyrepülést Kőszeg produkálta. Veszteség érte Szentgotthárdot is, melynek a vend-vidéki és burgenlandi területek vásárlórétegétől kellett megválnia.

A piaci és igazgatási körzetek átrendeződésének részeként egyes településeknek sikerült átvenni az elcsatolt vonzáscentrumok funkcióinak egy részét. Térségünkben Magyaróvár helyzete erősödhetett azáltal, hogy az elszakított Pozsony és kisebb mértékben Bécs regionális feladatait részben megörökölte.⁹ Korábbi közigazgatási szerepétől való megfosztása (a vármegyeközpont áthelyezése) azonban legalább ennyi káros következménnyel járt a város számára. A megyei adminisztráció Győrbe kerülésével több száz ember megélhetése került veszélybe Moson megye egykori központjában.

A környék viszonylagos fejlettsége (működő ipara és jól termelő mezőgazdasága) mindazonáltal kiegyenlítőleg hatott a nehéz helyzetbe került megyében. A vasi székváros, Szombathely ugyan szintén sokat veszített jelentőségéből, megyeszékhelyként, gazdasági és kulturális centrumként továbbra is fejlődőképes tudott maradni. Gazdasági funkciói Sopron rovására is bővültek, miután a Sopron megye déli részén élő mezőgazdasági termelők – elsősorban a csepregi járás gazdái – egyre nagyobb előszeretettel látogatták a vasi főváros piacát.

A határ másik oldalán az új körülmények főképpen közlekedésföldrajzi problémákat okoztak. Burgenland, az új a tartomány útjai, vasútjai kifelé, Magyarország, Alsó-Ausztria, Stájerország felé orientálódtak, a belső összekötés biztosító hálózati elemek hiányoztak, vagy a határ vágta el azokat. Azáltal például, hogy Sopron magyarországi város maradt, a térségi, Sopron központú úthálózat is darabjaira hullott. A határ három magasabb és négy alacsonyabb rendű útvonalat is átvágott itt, továbbá három vasútvonalat. Ráadásul több burgenlandi falunak is Sopron felé irányultak az elsődleges, jobb minőségű közúti kapcsolatai. A felsőpulyai körzet helyzete hasonló volt a soproni „zsák”-éhoz, szinte minden útvonalat határ vágott ketté, amely alól a Borostyánkő-út sem volt kivétel. Vagyis azt lehet mondani, hogy a trianoni határ a régió tradicionális észak–déli közlekedési tengelyét darabolta fel, a Sopron–Kőszeg–Szombathely távolsági útvonal egyes szakaszai helyi jelentőségűekké degradálódtak.¹⁰

A déli, egykori Vas megyei járásoknak eleve nehézkes volt a kapcsolattartása északkal, azaz Béccsel és Sopronnal, hiszen a Kőszegi-hegység, illetve a Soproni- és a Rozália-hegység is komoly akadályt jelent. Így Észak- és Dél-Burgenland között rendkívül rossz

volt az összeköttetés, s az új határok miatt több terület szinte izolálódott.¹¹ Dél-Burgenland közúti elérhetőségét észak felől nem a tartományon keresztül, hanem Alsó-Ausztrián és Stájerországon keresztül igyekeztek megoldani.

A vasúthálózat is darabjaira esett, a leghasználhatóbb vonalak Kismarton környékén maradtak meg. Felsőpulya vasútja (az egykori Sopron–Kőszeg vonal) észak és dél felé egyenesen a nemzetközi határnak ütközött. Mindezek miatt a tartománynak szükségessé vált egy új közlekedési rendszer megalapozása, illetve a tartományon belüli forgalomnak a tartomány határain kívüli útvonalakat kellett keresnie. Ez a vasút esetében az örökös tartományokon, az Alpok hegyein keresztül nem volt egyszerű, s nagy kerülőt jelentett. Emellett számos vasútvonalat terveztek – többek között a szikrai hágón keresztül is –, ám csak a Szombathely–Pinkafő vonalat hosszabbították meg a stájerországi Friedbergig, a közút analógiájára, így a felsőöri járás közvetlen vasúti összeköttetéshez jutott Béccsel.¹² A nehéz helyzetben lévő osztrák kormány a tartomány Alsó-Ausztria és Stájerország közötti megosztásától remélte a problémák megoldását, ám ezt később politikai okokból elvetették.

A két világháború között valószínűleg még nem történt markáns változás a határtérség osztrák és magyar felén zajló folyamatok tekintetében, a tendenciák azonosak maradtak, sőt az észak–dél megosztottság még tovább erősödött. A határváltozások nyomán Burgenland déli fele további depresszióba süllyedt, míg a tartomány északi fele kevésbé szenvedett, a települések nagy része népességnövekedést tudott felmutatni 1920 és 1930 között.

Amíg tehát a húszas években felépültek az új települési kapcsolatrendszerek, visszaesés következett be a térség gazdaságában, de legalábbis annak amúgy is periferikus, így dél-burgenlandi részein. Kézenfekvőnek tűnik a magyarázat: a határtérség magyar felén az itt maradt városok mérsékeltek a határváltozások nyomán kialakult krízishelyzetet, Észak-Burgenlandban pedig Bécs közelsége, a jó közlekedési kapcsolatok enyhítettek a bajokon.

A fejlettségi olló kinyílása a második világháború után

Magyarország és Ausztria keleti része – az 1945 szeptemberében helyreállított Burgenland tartománnyal együtt szovjet katonai megszállás alá került. Az ország nyugati része ezzel egyidejűleg a szövetségesek kezére került, így Ausztriában – Németországhoz hasonlóan – a világháború befejeztével a négyhatalmi megszállás elve érvényesült. A megszállási zónabeosztás nagyjából a háborút lezáró stratégiai állapotnak felelt meg. A szovjet övezet magába foglalta Felső-Ausztria Dunától északra fekvő részét, Alsó-Ausztriát és Burgenlandot. Az amerikai zóna Felső-Ausztria déli részéből és Salzburg tartományból állt. Stájerország és Karintia a brit, Tirol és Vorarlberg pedig a francia megszállási övezetet része lett. Bécs, az osztrák főváros, noha szovjet csapatok foglalták el 1945 áprilisában, a potsdami határozatok értelmében ugyanezen év szeptemberétől négyhatalmi megszállás alá került. Miután 1945 tavasza óta az ország legnagyobb megszállási övezete a szovjet hadsereg kezében volt, Moszkva ellenőrizte az osztrák gyárilap túlnyomó részét és tőle függött a kétszáz ezer osztrák hadifogoly, volt német katona sorsa is. Az amúgy súlyos háborús károkat tetézte, hogy a szovjet megszállók hozzáláttak a nyersanyagok, gépek elszállításához.

Az Egyesült Államok Ausztria nyugati részét bevonta az 1947. június 5-én meghirdetett európai Újjáépítési Programba. A kétségtelenül amerikai érdekeket is szolgáló terv nagymértékben hozzájárult a háborús országok gyors regenerálódásához. A csomagtervet ráadásul nem nemzeti, hanem multilaterális keretekben kívánták keresztülvinni, ami a protekcionista gazdaságpolitikák áttörése, a gazdasági szuverenitás részbeni feladása révén elősegítette az abban részt vevő országok integrációját. A Szovjetunió – féltve saját szuverenitását, illetve kiépítendő befolyási övezete feletti kizárólagos kontrollját – elutasította a

programhoz való csatlakozást, s a részvételt megtiltotta az általa ellenőrzött országoknak is. Nem így jártak azonban el Ausztria esetében, melynek nyugati zónái 492 millió dollár segélyben részesültek. A Marshall-programban részt vevő országok között Ausztria volt tehát az egyetlen, amelynek területén részben szovjet csapatok állomásoztak (a kettéváló Németország speciális helyzetéről itt nem emlékezünk meg).

Mivel a befolyó pénzeket főként a nyugati megszállási övezetekben fektették be, az a különös eset állt elő, hogy – miközben a dollármilliók kétségtelenül óriási segítséget jelentettek Ausztriának a háborús válságból való kilábalásban – a segély nemhogy az ország külső integrációját segítette volna, a tartományok közötti gazdasági különbségek növekedéséhez járult hozzá. Ennek egyik nagy kárvallottja, az egyébként is elmaradottabb, ráadásul a szovjet megszállók miatt a befektetők előtt amúgy sem vonzó Burgenland volt. A tartományból történő kivándorlás így az 1950-es években sem állt meg. A távozók célpontja azonban elsősorban Kanada, Toronto volt, ahol 1956-ban „Burgenlandi Közösség” is alakult.

Az 1955. májusi Államszerződés, és a szovjet csapatok kivonulása után megkezdődött azonban a gazdasági fejlődés és a lassú, de egyenletes felzárkózás a többi osztrák tartomány mögé.

A második világháború után a határ mindkét oldalán a mezőgazdaságból élő népesség átstrukturálódása jelentette a legmarkánsabb társadalmi folyamatot. A rurálisabb településszerkezetből kifolyólag Burgenland mezőgazdasági népessége sokkal nagyobb arányú volt, így csak az 1970–71-es népszámlálás idejére múlta alul a két magyarországi megye együttes adatát. Az 1960-as települési térképen jól látszik, hogy a deagrarizálódás előrehaladottsága a települési nagysággal szoros összefüggésben volt: az aprófalvas Vasi-Hegyhat, az Őrség, a Répce-vidéke, illetve Burgenlandban a németújvári járás, a Kőszegi-hegység előtere, és a majorokkal teleszórt Fertőzug települései mutatták a legmagasabb értékeket. Ezzel együtt a folyamat Ausztriában sokkal gyorsabban zajlott, s a magyarországi rendszerváltozás idejére már a nyugat-magyarországi érték felét tette ki az agrárkeresők aránya, megközelítve a Nyugat-Európai átlagszínvonalat (1. táblázat).

1. táblázat. Nyugat-Pannónia deagrarizálódása.
A mezőgazdaságban dolgozó aktív keresők aránya, %, 1949–2001

	1949/51	1960/61	1970/71	1980/81	1990/91	2001
Győr-Moson-Sopron megye	49,7	34,2	25,3	18,0	14,8	5,8
Vas megye	54,1	45,7	31,4	19,7	18,4	5,6
Nyugat-Magyarország összesen	51,6	39,1	27,8	18,7	16,3	5,7
Burgenland	63,7	48,7	26,6	14,3	8,2	4,8

Forrás: Népszámlálási kötetek, Győr-Moson-Sopron és Vas megyék: 1949, 1960, 1970, 1980, 1990 és 2001; Burgenland: 1951, 1961, 1971, 1981, 1991 és 2001.

S mindez olyan feltételek mellett történt, hogy Ausztriában, Burgenlandban megmaradt a kisbirtokos, családi gazdaságok rendszere, míg Magyarországon nagytablás üzemi viszonyokra rendezkedett be a tsz-ek, állami gazdaságok zöme.¹³

Az ipari fejlődés nagyon lassan ment, s ez különösen igaz Burgenlandra. A II. világháború előestéjére Kismartonnak még nem volt jelentősebb ipari foglalkoztatója, s a tartomány iparában a helyi igények ellátásán túl nagyobb jelentősége csak a félszerfalvi (=Hirm, Au.), a cinfalvi (=Siegendorf, Au.) cukorgyárnak, és a textilüzemeknek (Pinkafő

(=Pinkafeld, Au.), Lajtaújfalu (=Neufeld, Au.), Lajtaszentmiklós (=Neudörfl, Au.) volt. Még a 60-as években is a textilipar volt a legnagyobb foglalkoztató, ám ekkor már feljövőben volt a fém-, gép- és elektromos ipar. Azaz a tartomány még sokáig alapvetően mezőgazdasági karakterű maradt, az ipari dolgozók aránya csak a 60-as évek közepére haladta meg a mezőgazdaságban foglalkoztatottakét.

Mégis, az ipari keresők száma Burgenlandban nagy ütemben nőtt, köszönhetően a sokkal intenzívebb motorizációnak, az ezt lehetővé tevő infrastruktúra-fejlesztéseknek, és az ingázás, a napi ingázó öv kiterjedésének. Ezzel szemben Győr-Sopron és Vas iparosodását politikai okok, a határmenti fekvés is visszafogták, az 1960-as időkeresztmetszetünkben igazán markáns industrializációs folyamat még csak Győr környékén jelentkezett. Ennek köszönhetően állt az északabbi megye Burgenlandhoz hasonlóan 35%-on az ipari keresők arányát tekintve, míg Vas csak 24%-nál tartott.

A burgenlandi népesség jelentős száma így ingázni kényszerült, főleg Bécsbe és Alsó-Ausztriába. Stájerország és Graz vonzása, szabad munkaerő-kapacitása azonban alacsonynak bizonyult, ami megint csak Dél-Burgenland fejlődésére hathatott negatívan, így ott sokan heti ingázásban vettek részt, és ez még ma is gyakori. Sokáig jelentős fejlődést gátló hatása volt a szovjet megszállásnak is, ami 1955-ig hátráltatta az ifjú tartományt, ahogy említettük a Marshall-segélyből alig jutott ide valami, s a befektetések is sokáig elkerültek.¹⁴

Mindeközben a magyarországi határmenti térségek fejlődését a határzár fogta vissza. Az 1960–70-es évekig alig történtek beruházások, a gazdaság és a lakossági infrastruktúra területén egyaránt, Burgenlandban viszont már ezen a téren is igen előrehaladtak a fejlesztések, ugyanígy a lakáson belüli modernizáció, ami már a 60-as évekre igen jelentős különbségeket okozott a lakosság életnívójában. Ennek köszönhetően 1960-ra Burgenlandban már nem az egyszobás lakások voltak a legnagyobb arányban jelen, s előrehaladt a falvak villamosítása és vezetékes vízzel való ellátása is. Bár a falvak villamosításának programját már az 50-es évek Magyarországon meghirdették, a villanyvezetékek lassan hálózták be az országot, a vezetékes, sőt a lakáson belüli vezetékes vízellátás pedig még lassabban terjedt. A Győr-Sopron megyei községekben 1980-ra, a Vas megyeiekben pedig csak az 1990-es népszámlálás idejére haladta meg az 50%-ot a hálózati vízzel ellátott lakások aránya.

A 70-es évektől meginduló erősebb gazdasági és infrastrukturális fejlesztések elsősorban a megyeszékhelyekre és a városokba összpontosultak. Az 1970-es évek több millió forintos beruházásai a 80-as évekre a termelés gyors növekedését eredményezték. A térségben felgyorsult a műszaki-technológiai fejlődés. A 80-as évekre a régió korábban hátrányos földrajzi fekvése is előnyössé kezdett válni. Megjelent a nyugati technika, vegyes vállalatok alakultak, kivirágzott a bevásárlóturizmus. Egyes városokban, például Sopronban, Mosonmagyaróváron, Kőszegen és Győrött színes és virágzó szolgáltató szektor kezdett kiépülni. A világútlelvel bevezetését követően megjelent, majd megélénkült az illegális munkavállalás. A fejlődést igen erőteljesen befolyásolta, hogy a régió területén haladnak át a Nyugat-Európát Magyarországgal összekötő közút-, illetve vasútvonalak. Utóbbiak fővonalnak számítanak a tranzitforgalom szempontjából.

A mezőgazdaság szempontjából általánosan kedvező adottságúnak tekinthetjük a térség legnagyobb részét, így a kisalföldi területeket, viszont Vas megye déli részei, a Vasi-Hegyhát, az Őrség területe az ellenkező végletet képviselik. Az északi területek a régi, ám még használatban lévő aranykorona rendszerben is magas értékeket kaptak, amihez hozzájárult Bécs közelsége és a jó értékesítési lehetőségek. Ez az agrár-kereskedelmi irány a második világháború után elhalványult, s a rendszerváltozáskor kialakuló válságot követően még nem erősödött meg igazán.

Mindenesetre a falu szocialista modernizációjának a mezőgazdaság eredményessége le-

hetett a záloga, az állami fejlesztések – ahogy fentebb már jeleztük – jobbára elkerülték a községeket. Ennek a modernizációnak egyfajta mérlege vonható meg a korszak népesség-fejlődésének tanulmányozásával.

A határ magyarországi oldalán szinte csak a mai városok azok, amelyek pozitívumot tudnak felmutatni lakosságszámukat tekintve. A falusi régiókat általános népességerózió sújtotta, ezen belül negatív irányba emelkedett ki a két magyar megye déli része, a Vasi-Hegyhát az Őrséggel, illetve a Répce-mente. Ezek a térségek már a két világháború között, de legkésőbb az 50-es években elkezdtek kiürülni, s ez a kiürülés igen erőteljesen zajlott, e falvak népessége ma nem éri el a népszámlálási időszakban regisztrált egykori maximum felét sem. Burgenland rurális régióiban ezzel szemben ekkorra már lelassult – ám továbbra is megfigyelhető volt! – a népesség fogyása, jelentősebb mérvű lakosságcsökkenést csak a felsőpulyai járás néhány községe, illetve a Pinka-völgy határmenti települései mutattak.

A fent taglalt magyarországi fejlődés azonban jóval elmaradt attól, ami az egyébként országában a legfejletlenebb tartománynak számító Burgenland produkált. A második világháború után a gazdaság egész Ausztriában nehezen állt talpra, aminek hatására csak nagyon lassan szorult vissza a munkanélküliség. Ám a 60-as években egész Ausztria szerte intenzív fejlődés indult meg, amelynek motorja az infrastruktúrahálózatok kiépítése volt. Burgenland ekkor ízesült a többi tartományhoz, s főképpen az északi részre igaz mindez, amely az ingázási lehetőségek megteremtése mellett a Bécs körüli rekreációs övezet részévé válva a belföldi turizmus egyik frekvenciált régiójává is vált. Ezzel szemben Dél-Burgenland fejlődési sor végén kullogott, területén kevés iparfejlesztés zajlott, s az alacsony munkabérek a férfiakat továbbra is ingázásra ösztönözték. Végeredményben tehát tovább éleződtek az észak–dél különbségek.

A 70-es években a szövetségi kormány nagyobb támogatásban részesítette a tartományt. 1974-ben együttműködési program keretében jelölték ki a fejlődés irányait, s a helyi infrastruktúra további fejlesztése jótékony hatással volt a befektetésekre. Ezeken belül nagy volt azonban az alacsony képzettséget igénylő (elsősorban elektronikai és textilipari) beruházások aránya, és viszonylag alacsony maradt a tartományban előállított érték. Emiatt csak nagyon lassan sikerült megfékezni a regionális munkaerőpiac szűkössége következtében dinamikus elvándorlást.¹⁵

Burgenlandban tehát nem a húzóágazatok telepedtek meg elsősorban, hanem textilipari, fémipari cégek, ám azok fejlettebb technológiával, míg Magyarországon a szocialista blokk gazdaságának betegségi tünetei – alacsony hatékonyság és technológiai szint, pazarlás stb. – sújtották a nyugati határtérséget is.¹⁶

A fejlődés nyomán ma már a kicsiny burgenlandi városkák is nagy munkaerővonzási központokként funkcionálnak, feltűnő, hogy a lakosságszámában ötöd akkora Kismartonba kétszer annyian, több, mint tízezren járnak be dolgozni, mint Sopronba – tehát majdnem még egyszer annyi ember, ahány a város lakossága. A tartományi székhely centrum szerepe innen nézve tehát kiemelkedő, amely Kismarton városfejlesztési sikerének egyik kiváló mércéje. Az adatok alapján jól érzékelhető az a hiátus Sopron munkaerővonzásából, ami a trianoni határmegvonás következménye: mintegy ötezer fővel kevesebb potenciális ingázóval számolhat a város. Természetesen a háttérben továbbra is ott van az az ok, hogy Burgenlandban jóval magasabb az ingázás, a magyar oldal mutatói ettől messze elmaradnak.

Az elmúlt évtizedek fejlődéséből egyértelműen következett, hogy míg Burgenland egyértelműen Bécs felé, addig a Nyugat-Dunántúl pedig kelet felé fordult. A határ által addig erősen elzárt két országrész között a politikai enyhüléssel a 70-es években kezdtek újjáéledni a gazdasági kapcsolatok (idegenforgalom, bevásárlás stb.), majd a magyarországi rendszerváltás időpontjában robbanásszerűen felerősödtek a gazdasági kapcsolatok. Az

osztrák tőke – ahogy száz évvel korábban is – jelentős szerepet vállalt a térség gazdaságának modernizációjában, régi vállalatok privatizációja vagy új cégek, vállalkozások létesítése által.

Ikonszerű jelenség a térségben a bevásárlóturizmus, amelyben kölcsönösen mindkét fél részt vett. A magyarok elsősorban a hiánycikkek számító háztartási és elektronikai berendezéseket keresték – a csúcspont közvetlenül a határnyitás után volt, a 90-es évek első felében, aztán alacsonyabb szintre süllyedt, ám máig fennáll. Egyesek szerint a határ menti városok, különösen Sopron minőségi kereskedelme azért is alakul ki vontatottan, mert a minőségi termékeket kereső rétegek Ausztriában vásárolnak.

Az osztrák bevásárlók eleinte az olcsó, államilag dotált árú élelmiszerekért, a ruházati cikkekért és a személyi, egészségügyi szolgáltatásokért (fogorvos, fodrász, autószerelő stb.) jöttek Magyarországra. A 90-es évekbeli csúcs után mára az osztrák bevásárlóturizmus is alábbhagyott, egyes városokban alig észrevehetővé vált (Köszeg, Szombathely). Feltételezhető azonban – ami Sopronban némiképpen látszik is –, hogy a közlekedési kapcsolatok további javulásával némileg rehabilitálódik a határmenti központok vonzáskörzete, legalábbis, ami a kereskedelmet illeti. Jelenleg igazán már csak a „dentálturizmus” virágzik, amely azonban újabb piacokat is keresett (Anglia, Írország, Németország stb.), így vélhetően hosszabb távon fennmarad még. Hiszen a nyugati országok egészségbiztosítási, illetve -finanszírozási sajátosságai miatt a repülővel érkező betegeknek bőven megéri a két hetes, szabadidős programokkal kibővített fogászati kezelés (vagy legújabbban a plasztikai sebészeti műtét).¹⁷

Emellett a gazdasági kapcsolatok élénkülését jelenti a növekvő határon túli munkavállalás, amely osztrák részről óvatosan és fenntartásokkal kezelt ügy; egyelőre létszámkvótákkal, és igen szigorú ellenőrzésekkel igyekeznek szabályozott mederben tartani a folyamatokat, ám az illegális munkavállalást még nem sikerült teljesen visszaszorítani.¹⁸

Bár Burgenland ma is elmaradott térségnek számít Ausztria és a nyugat számára, azonban igyekszik kamatoztatni Bécs közelségét. Ausztria 1995. január 1-ját követő Európai Unió tagságával látványos eredményeket sikerült elérni a fejlesztések során. Burgenland alacsony gazdasági fejlettsége révén az EU fokozottan támogatott területeinek egyike lett, így az uniós strukturális alapokból jelentős mértékben részesült. A keleti határnyitás ugyan némileg megrendítette gazdaságát – a textilüzemek közül sok bezárt, s keletebbre költözött – de ez hazánkban, s Nyugat-Magyarországon sem volt másképp, az egykori kisalzföldi textilnépesség (ötszög?): Győr, Mosonmagyaróvár, Sopron, Szombathely, Pápa összeomlott. Ma Burgenland már – igaz a keleti bővítésnek köszönhetően – az Európai Unió átlagos fejlettségű régiójának számít az egy főre jutó GDP tekintetében. Az EU keleti bővítését technológia-intenzív fejlesztés-politikával igyekszik pozitívan kamatoztatni, s sajátos karaktert kölcsönöz gazdaságának a megújuló energiaforrásokra alapozott energetikai szektor fejlesztése.¹⁹

A magyarországi határmente viszont nem éri el az EU27 átlag 75%-át sem a vásárlóerő-paritáson számított GDP tekintetében, igaz Győr-Moson-Sopron megye az utóbbi években helyenként magasabb százalékon állt, mint Dél-Burgenland. A korrigálatlan GDP azonban jelzi a két terület eltérő termelékenységét, értéktermelési szintjét.

A kirívó regionális fejlettségi különbség a társadalomstatisztikai mutatók alapján is megfigyelhető. Burgenlandban előrehaladottabb a terciarizálódási folyamat, az ipari és a mezőgazdasági dolgozók aránya csak egy-egy ipari, vagy agrárregióban ér el magasabb szintet. Továbbra is megvannak az infrastrukturális különbségek: Burgenlandban ma már alig találunk olyan lakást, amely kevesebb, mint négy lakószobával rendelkezik, míg a magyar részeken számos olyan település van, ahol a lakásállomány ötödét még az egyszobás lakások teszik ki.

2. táblázat. Az osztrák–magyar határtérség fejlettsége 2000–2004. EU27 = 100

	GDP/fő vásárlóerőparitáson számolva					GDP/fő				
	2000	2001	2002	2003	2004	2000	2001	2002	2003	2004
Burgenland	86,3	85,4	86,0	89,6	89,8	90,8	91,1	91,9	94,1	93,6
Nordburgenland	99,1	96,1	97,1	101,5	103,5	104,2	102,5	103,9	106,6	107,9
Mittelburgenland	75,7	75,8	80,3	83,4	78,5	79,6	80,9	85,9	87,6	81,9
Südburgenland	72,7	73,6	72,0	74,7	74,0	76,5	78,6	77,0	78,4	77,2
Nyugat-Dunántúl	64,7	63,1	64,3	69,0	66,8	30,8	31,5	35,6	38,9	39,5
Győr-Moson-Sopron	-	72,7	73,5	76,6	73,9	-	36,2	40,7	43,2	43,8
Vas	-	60,6	61,2	67,4	64,5	-	30,2	33,9	38,0	38,2

Forrás: Eurostat

Mindez a sokkal dinamikusabb burgenlandi lakásépítés következménye, amelyhez hasonló nagyságrendet csak a magyar- és középvárosok, illetve szuburbán zónájukba tagolódó kistelepülések érnek el. A lakosság végzettsége – tehát a társadalmi státusz egy-fajta mérőszáma – tekintetében a rendelkezésre álló adatok miatt „csak” egy sajátos eltérést tudunk kimutatni. A közép- és felsőfokú végzettségűek együttes arányának területi megoszlása azt példázza, hogy Ausztriában sokkal előkelőbb, megbecsültebb helyet foglal el a szakmát adó, ám érettségivel nem járó iskolatípus. Erre onnan következtetünk, hogy a járáások szintjén megfigyelhető felsőfokú végzettségűek megoszlása a magyarhoz hasonló arányokat mutat, vagyis csak az érettségizők arányában lehet nagy különbség.

Összességében úgy fogalmazhatunk, hogy az egykori perifériából centrumtérség, vagy legalábbis alcentrum vált, míg az egykori centumból periféria, annak ellenére, hogy a határregió településszerkezete nem sokat változott. A régió belső tagoltsága továbbra is éles, a rendszerváltozás utáni népesedési folyamatok jól tükrözik a változatlan irányú folyamatokat. Különösen az osztrák oldalon figyelhető meg erős észak–dél ellentét, Közép- és Dél-Burgenland népességfogyása, s egyúttal igen lassú felzárkózása, illetve leszakadása figyelhető meg. Észak-Burgenlandban az erősen mezőgazdasági karakterű, egykori Moson megyei Fertőzug területe polarizálódni látszik, a központi szerepkörökkel is bíró településekben némi lakosságszám-növekedés volt tapasztalható az utóbbi bő tíz évben. Az észak–dél ellentét Győr-Moson-Sopron és Vas megye esetében talán kevésbé markáns, ám szintén jelen van.

Nem merünk jóslatokba bocsátkozni a jövőt illetően, félő, hogy a további polarizáció nyomán egyes térségek teljesen kiürülnek, amin a statisztikai kozmetikázás, a települések összevonása csak felületi kezelést jelenthet. S vélhetően évtizedeknek kell még ahhoz is eltelti, hogy eltűnjenek a fejlettségbeli, infrastrukturális, fizetésbeli különbségek az osztrák–magyar határ két fele között, ez azonban már nemcsak a helyi folyamatok függvénye.

Jegyzetek

- ¹ Gulyás László (2005): Két régió – Felvidék és Vajdaság – sorsa az Osztrák–Magyar Monarchiától napjainkig. Hazai Térségfejlesztő Rt, Budapest. 38–40. old.
- ² Beluszky P.–Győri R. (2005): Magyar városhálózat a 20. század elején. Dialóg-Campus, Budapest–Pécs. 71–88. old.; Csüllög G. (2001): Magyarország történeti térszerkezete és hatása a mai téralakításra. Magyar Földrajzi Konferencia. Szeged. 17. old.
- ³ Beluszky P.: Magyarország ipara a századelőn. In: Beluszky P. (szerk.): Magyarország történeti földrajza I. Dialóg-Campus Kiadó, Budapest–Pécs 2005. 431–441. old.

- ⁴ Nagy M.: Magyarország mezőgazdasága a 20. század elején. In: Beluszky P. (szerk.): Magyarország történeti földrajza I. Dialóg-Campus Kiadó, Budapest–Pécs 2005. 372–378. old.
- ⁵ Győri R. (2005): A térszerkezet átalakulásának elemei a Kisalföld déli részén. (a XVIII. század végétől a XX. század elejéig. Doktori Értekezés. Kézirat, Budapest.
- ⁶ Győri R. (2005): 40–45. old., 108–128. old.; Győri R.: Térszerkezeti változások a polgárosodó Kisalföldön. Tér és Társadalom. 1999/4. szám 77–106. old.
- ⁷ Beluszky P. (2003): Magyarország településföldrajza. Általános rész. Dialóg-Campus Kiadó, Budapest–Pécs. 139–143. old.; Beluszky P.–Győri R. (2005): 57–61. old.; Győri R. (1999): 88–92. old.; Tilcsik Gy. (2003): Szombathely kereskedelmi szerepe és jelentősége a reformkorban. Korall 11–12. 111–134. old.
- ⁸ Gulyás László (2005): A versaillesi békerendszer hatása a Kárpát-medence régióira. A Pécsi Tudományegyetem Regionális politika és gazdaságtan Doktori Iskolájának Évkönyve. Pécs. 17–25. old.
- ⁹ Győri Róbert (2004): Városi vonzáskörzetek a határmegvonás előtt és után. PhD értekezés. Kézirat.
- ¹⁰ Burghardt, A. F. (1962): Borderland. A historical and geographical Study of Burgenland, Austria. University of Wisconsin, Madison. 231–235. old.
- ¹¹ Burghardt (1962): 203. old.
- ¹² Burghardt (1962): 232–233. old.
- ¹³ Seger, M.–Beluszky, P.–Síkó, T. T. (1993): Der Regional und Systemvergleich nach sozioökonomischen Merkmalen: Prozesse und Strukturen. In: Seger, M.–Beluszky, P. (szerk.): Bruchlinie eisener Vorhang. Regionalentwicklung im österreichisch–ungarischen Grenzraum (Südburgenland–Oststeiermarkt – Westungarn). Böhlau Verlag, Wien–Köln–Graz 35–96. old.
- ¹⁴ Bodo, F. (Hg.) (1941): Burgenland (1921–1938). Ein deutsches Grenzland im Südosten. Österreichisches Landesverlag, Wien. 1941.; Knabl, W. : Veränderungen in der Wirtschaftsstruktur des Burgenlandes von 1921 bis 1964. Geographisches Jahrbuch Burgenland 1. 1977.; Titz, N. Zur Wirtschaftsentwicklung des Burgenlandes. Geographisches Jahrbuch Burgenland 1977. 65–100. old.
- ¹⁵ Lang, A.–Polsterer, A.: Burgenland. A perifériáról Európa közepébe. In: Lang, A.–Ehlers, N.–van Kempen (szerk.): Képzés határok nélkül. Felnőttképzés az európai határ régiókban. Burgenländische Forschungsgesellschaft/Burgenlandi Kutatótársaság, Eisenstadt. 2005. 93–97. old.
- ¹⁶ Rechnitzer J.: Az osztrák–magyar határ menti együttműködés a kilencvenes években. In: Nárai M.–Rechnitzer J. (szerk.): Elválaszt és összeköt – a határ. MTA RKK, Pécs–Győr 1999. 73–127. old.; Seger, M. et al (1993); Szőrényiné Kukorelli I.: A női egyéni vállalkozások néhány jellemzője a határ mentén. In: Nárai M.–Rechnitzer J. (szerk.): Elválaszt és összeköt – a határ. MTA RKK, Pécs–Győr. 1999. 235–267. old.
- ¹⁷ Michalkó G. (2004): A bevásárlóturizmus. Kodolányi János Főiskola, Székesfehérvár.; Rechnitzer J. (1999).
- ¹⁸ Csapó T.: Határ menti együttműködések a munkaerőpiac területén különös tekintettel Vas és Zala megyére. In: Nárai M.–Rechnitzer J. (szerk.): Elválaszt és összeköt – a határ. MTA RKK, Pécs–Győr. 1999. 269–295. old.; Hardi T. (2005): Határon átnyúló ingázás, munkavállalás az osztrák–magyar határtérségben. Tér és Társadalom 2005/2. szám 65–81. old.; Polsterer, A. (red.) (2002): Grenzüberschreitende Arbeitsmarktbeziehungen zwischen Burgenland und Westungarn. Sozial- und Wirtschaftswissenschaftliches Forschungsinstitut der ungarischen Gewerkschaften – Burgenländische Forschungsgesellschaft, Eisenstadt–Győr–Budapest. 2002.
- ¹⁹ Binder, J.–Rupp, W. (2001): Technologiezentren als Motor für die regionale Wirtschaftsentwicklung im Burgenland. Geographisches Jahrbuch Burgenland 25. 122–132. old.; Lang, A.–Polsterer, A. (2005).